

ABBAS SƏHHƏT VƏ UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Nigar Mustafa qızı Məhərrəmovə

Mingəçevir Dövlət Universiteti
nigar.maharramova@mdu.edu.az

Xülasə

Abbas Səhhət Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında şərəfli bir yer tutur. Onun özünəməxsus orijinal yazı manerası vardır. O hər sözü, hər vurğunu yerli-yerində işlətməyi bacaran sənətkardır. Səhhət özünü uşaqlara öyüd-nəsihət verən mürəbbi kimi deyil, yaxın yoldaş, tərbiyəçi kimi təqdim edir. Şair uşağa yanaşmağı bacarır, onun qəlbinə yol tapır. Bunların nəticəsidir ki, Səhhətin şeirləri oxucunu düşündürür, təsirləndirir və ona estetik zövq verir. Abbas Səhhətin uşaq şeirlərini səciyyələndirən cəhətlərdən biri də onların uşaqları yoran, darıxdıran nəsihətçilikdən, quru mühakimələrdən uzaq olmasıdır. Uşağın təbiəti konkretlik, əyanilik tələb edir. Onun fikrincə, uşaqlar üçün yazılan əsərlər öz konkretliyi, parlaqlığı ilə fərqlənməlidir.

Açar sözlər: bəşəriyyət, insan, təhsil, uşaq şeirləri. maarifçilik ideyaları, poetizm.

Summary

Abbas Sahhat occupies an honorable place in Azerbaijani children's literature. He has his own original writing style. He is an artist who can use every word, every accent in its place. Sehhat does not present himself as a mentor who advises children, but as a close friend and tutor. The poet is able to approach the child, finds a way to his heart. As a result, Sahhat's poems make the reader think, move and give him aesthetic pleasure. One of the characteristics of A. Sahhet's children's poems is that they are far away from advice and dry judgments that tire and bore children. The child's nature requires concreteness and visibility. According to him, works written for children should be distinguished by their concreteness

and brilliance.

Key words: humanity, human, education, children's poems. enlightenment ideas, poeticism.

Bütün dövrlərdə yaradıcı insanla başqaları arasında münasibətlərin məcmusu cəmiyyətin mənəvi əsaslarına bilavasitə təsir edən global miqyasda əbədi problemlərdən biri kimi qəbul edilmişdir. Yaradanla cəmiyyət arasında əlverişli qarşılıqlı anlaşma həmişə özünəməxsus xoşbəxt an kimi qəbul edilmiş, həm maddi, həm də mənəvi həyatda, həm də dünya varlığında birincilərə çoxlu yüksək dividentlər gətirmişdir. Məhz belə müsbət şəraitdə dünya mədəniyyətinin bir çox şedevrləri doğuldu.

Təəssüf ki, bəşəriyyət tarixi böyük yaradıcı şəxsiyyətlərin öz həmvətənləri və müasirləri tərəfindən dərk edilmədiyi, qəbul edilmədiyi bir çox hallar bilir. Aydınır ki, bu cür konflikt toqquşmaları yaradıcı üçün psixoloji diskomfortla nəticələnir, narahat ab-hava yaradır, ruhi iztirab və maddi ehtiyac gətirir, tez-tez xəstəlik və erkən ölüm də daxil olmaqla bir çox başqa mənfi nəticələrə səbəb olur [6].

Ötən əsrin birinci yarısının Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair-maarifpərvər, pedaqoq, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas, uşaq poeziyasının klassiklərindən biri Abbas Səhhətin taleyi inkarın acı nümunəsidir.

A.Səhhətin Azərbaycan maarifi və uşaq ədəbiyyatının inkişafındakı xidmətləri böyükdür. Cavan yaşlarından ömrünün sonuna qədər müəllimlik edən, dərsliklər yaradan şair uşaq və gənclər üçün müxtəlif janrlarda əsərlər yazmış, milli uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini yaradan klassiklər səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Səhhətin özünəməxsus orijinal yazı manerası vardır. O hər sözü, hər vurğunu yerli-yerində işlətməyi bacaran sənətkardır. Səhhət özünü uşaqlara öyüd-nəsihət verən mürəbbi kimi deyil, yaxın yoldaş, tərbiyəçi kimi təqdim edir. Şair uşağa yanaşmağı bacarır, onun qəlbinə yol tapır. Bunların nəticəsidir ki, Səhhətin şeirləri oxucunu düşündürür, təsirləndirir və ona estetik zövq verir.

O, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında şərəfli bir yer tutur. Uşaq ədəbiyyatını təsirli tərbiyə vasitəsi hesab edən şair sələfləri M.Füzuli, Q.Zakir, S.Ə.Şirvaninin gözəl ədəbi ənənələrini davam etdirmiş, öz yaradıcılığı ilə uşaq ədəbiyyatı xəzinəsini xeyli zənginləşdirmişdir. Onun “Cücələr”, “Quşlar”, “Ana və bala”, “Yaz”, “İlk bahar”, “Qış” kimi onlarca şeirləri Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuşdur. Şairin şeirlərinin bir çoxu bu gün də balacaların dilinin əzbəridir. A.Səhhətin şeirlərini yaşadan, hər şeydən əvvəl, onların uşaq yaşına və ruhuna münasib olmasıdır. Məlumdur ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar nağılları dinlədikcə xəyal aləminə qapılır, onlarda təxəyyül qüvvətli olur. Uşaq çubuqdan “at”, qutudan “maşın” düzəldib yorlulmaq bilmədən “sürür”. Uşaq ədəbiyyatı uşaq xəyalına qanad verməli, onların hisslərinə təsir etməlidir. Bu cəhətdən A.Səhhətin şeirləri çox səciyyəvidir. “Yaz”, “Qaranquş balaları”, “Bağça” və başqa şeirlər uşaqlarda hisslərin tərbiyəsinə yönəldilmişdir. “Qaranquş balaları” şeirindən bir parçaya diqqət edək:

Ay quşcuğazlar, nə yaraşıqlısız,
Can kimi bəslənməyə layiqsiniz.
Nədir o istəkli, o heyran baxış,
Nə dadlı cik-cik, nə gözəl çırpınış?!

Şairin digər şeirləri də belə səmimidir. A.Səhhətin uşaq şeirlərini səciyyələndirən cəhətlərdən biri də onların uşaqları yoran, darıxdıran nəsihətçilikdən, quru mühakimələrdən uzaq olmasıdır. Uşağın təbiəti konkretlik, əyanilik tələb edir. uşaqlar üçün yazılan əsərlər öz konkretliyi, parlaqlığı ilə fərqlənməlidir. A.Səhhətin bir çox uşaq şeirləri buna gözəl nümunə ola bilər. “Cücələr” şeirində oxuyuruq:

Cücələrim bəzəklidir,
Bəzəklidir, düzəklidir,
Sarı, çil-çil, hər rənglidir.
Yeyər, içər cücələrim
Doyub qaçar cücələrim.

A.Səhhət parlaq lövhələr, canlı surətlər yaradır, məqsədi balaca oxuculara surətlər vasitəsilə çatdırmağa çalışır. Şair tülkü və qurdu, qarışqa və milçəyi, gün və küləyi, gülləri “dilə gətirir”, özü isə sanki hadisələrin arxasında gizlənib gözə görünmür. A.Səhhətin şeirlərinin bir xüsusiyyəti də dilin sadəliyi və oynaqılığıdır. Çətin, uzun, ağır tələffüz olunan sözlərlə dolu əsərlərin ideyası, məzmunu balaca oxucuya çatmır, ona lazımi tərbiyəvi təsir göstərmir. A.Səhhətin uşaq şeirlərinin əksəriyyəti dilinin sadəliyi, oynaqlığı, axıcılığı və bədiiliyi ilə fərqlənir [3]. “Quşlar” şeiri xüsusilə sadə və bədii dildə yazılmışdır:

Quşlar, quşlar, a quşlar!
Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh-cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada...

Şair uşağa aydın olmayan, çətin tələffüz olunan ifadələrdən, çoxsözlü misralardan qaçır, mümkün qədər yığcam və oynaq misralardan istifadə etməyə çalışır. Şair uşaqlarla onların dilində danışır, fakt və hadisələri uşaq anlayışlarına uyğun surətdə ifadə edir. Azsözlü misralar, qoşa misralarda müvəffəqiyyətlə seçilmiş qafiyələr onun uşaq şeirləri üçün tipikdir:

Şeirdəki aydınlıq, ahəngdarlıq onun yadda qalmasını asanlaşdırır. A.Səhhətin uşaqlar üçün yazdığı maraqlı və oynaq şeirləri onu yaxşı bir uşaq yazıçısı kimi xarakterizə edir. Böyük rus tənqidçisi V.Q.Belinskinin uşaq yazıçısı barədə dediyi sözləri A.Səhhətə də aid etmək olar: “...Uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, rıqqətli, sakit, körpəcə-sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir ağıl, şeylərə aydın baxış, yalnız canlı təsəvvür, həm də canlı, şairanə bir xəyal lazımdır... Uşaqlara qarşı məhəbbət uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və təfərrüatının dərindən bilmək də mühüm şərtlərdəndir”. A.Səhhət uşaq yazıçılığına təsadüfən gəlməmişdir. On beş illik müəllimlik fəaliyyəti onun bir uşaq yazıçısı kimi formalaşmasına müəyyən dərəcədə təsir göstərmişdir. Tənqidçi K.Talıbzadənin qeyd etdiyi kimi, A.Səhhətin ədəbi yaradıcılığında da bir növ müəllim-tərbiyəçi olmuş, öz əsərləri ilə uşaqların təlim-tərbiyəsinə kömək etmişdir [5]. A.Səhhətin uşaq şeirləri indi də öz tərbiyəvi təsirini mühafizə edir. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların dünyagörüşünü genişləndirməkdə, onlara müsbət əxlaqi keyfiyyətlər aşılamaqda bu şeirlər böyük əhəmiyyətə malikdir. Şairin şeirləri uşaqları təbiətlə tanış etmək sahəsində böyük imkanlara malikdir. “Uşaq bağçasında tərbiyə proqramı”nın “Ətraf mühitlə tanışlıq və nitq inkişafı” bölməsində uşaqlara müxtəlif əmək növləri (rabitə, nəqliyyat, tikinit, tikiş və s.), əmək adamları ilə, ilk növbədə isə valideynlər, uşaq bağçasının işçilərinin əməyi ilə, habelə doğma yerlərlə, təbiətlə tanışlığa geniş yer verilir. Tərbiyəçi bu məqsədlə A.Səhhətin bir çox şeirlərinə istinad edə bilər. “Ana və bala” şeiri uşaqlarda anaya məhəbbət aşılamağa kömək edir. 4-5 yaşlı uşaqlar ananın fəaliyyətini təqlid etdikləri oyun prosesində (ana uşağını yatızdırır) bu şeirin ayrı-ayrı bəndlərini həvəslə oxuyurlar.

“Yay” şeirində uşaqlar yay fəslinin əlamətləri ilə (havanın istiləşməsi, quş və heyvanların kölgəyə çəkilməsi, meyvələrin yetişməsi, taxılın biçilməsi və s.) tanış olurlar. “Yaz” və “İlk bahar” şeirlərini əzbərlətmək mümkün olduğu halda, “Yay” şeirinin uşaqlara oxunması münasibdir. Bu şeirlərin məzmunundan məktəbə hazırlıq qrupu uşaqlarının rəsmi məşğələlərində təbiət lövhələri çəkmələri üçün də istifadə edilə bilər. “Güllərin bəhsi” alleqoriyasında uşaqlar qızılgül, zanbaq, şəbbu gülünün xüsusiyyətləri ilə tanış olurlar. “Bağça” şeiri uşaqları bağ bostanla, onların məhsulları ilə şən bir şəraitdə tanış edir: Göyərən, göy çəmənlərim, göyərən! Sünbülüm, yasəmənlərim, göyərən! Açılın, iyli güllərim, açılın! Allı-əlvanlı güllərim, açılın! Şeirdən böyük məktəbə hazırlıq qruplarında oxunmaq üçün istifadə edilə bilər. “Bağban” oyunu zamanı isə şeirin bəzi misralarını əzbərlətmək olar. A.Səhhətin uşaq şeirləri içərisində məktəbəqədər yaşlı uşaqların dünyagörüşünü genişləndirməyə, təbiət hadisələri haqqında təsəvvürlər aşılamağa imkan verən şeirlərlə yanaşı, uşaqların tərbiyəsinə xidmət edən şeirlər də vardır. Bu şeirlərdən uşaqlar nəyin yaxşı, nəyin pis olması haqqında təsəvvürlərə yiyələnirlər. Onlar tənbelliyin, yalançılığın, qorxaqlığın, pantiyyətin pis olmasını, çalıqanlığın, doğruçu və təmizkar olmağın, böyüklərə və yoldaşlara hörmət etməyin, lovğalanmamağın yaxşı olmasını öyrənirlər. Uşağın yaxşı və pis haqqında təsəvvürləri özünün konkretliyi ilə fərqlənir. Onun həyat təcrübəsi, müşahidə və həyəcanları, parlaq,

obrazlı təəssüatları ilə bağlı olan şey, əsasən, uşağa anlaşıqlıdır. Uşaq üçün xarakterik olan təfəkkürün konkretliyi əxlaqi təəvvür və anlayışların mənimsənilməsi sahəsində də özünü göstərir. A.Səhhət əxlaqi ideyaları konkret və uşaqlara anlaşıqlı bir tərzdə çatdırmaq üçün təmsil janrından daha çox istifadə etmişdir. Bu da təsadüfi deyildir. Təmsillərdə bir-birinə zidd cəbhənin nümayəndələri iştirak edirlər. Bu isə əxlaqi ideyaları dərk etməkdə uşaqlar üçün əyani-konkret material rolunu oynayır: əxlaqi fikir uşaqlara daha tez çatır. Digər tərəfdən, təmsillərdə yumor hissi güclü olur. Uşaqlar yumora daha çox meyl edirlər. Məzmunu şifahi xalq ədəbiyyatından götürülmüş “Ulaq və Aslan”, “Gün və külək” təmsillərində lovğalıq pislənilir. “Ulaq və Aslan” təmsilində lovğa ulaq aslanı öldürmək iddiasına düşür, lakin özü pis vəziyyətdə qalır: aslan onu parçalayır. “Gün və külək” təmsilində külək nə qədər güc verirsə, çobanın çuxasını çıxarda bilmir. Günəş isə öz istisi ilə buna nail olur. Bu təmsildən çıxan nəticə belədir: işi zorla yox, xoşluqla görmək lazımdır. “Ayı və arılar”, “Ayı və şir” təmsillərində fikirləşmədən iş görmək tənqid olunur. Birinci təmsildə bal yemək həvəsi ilə arıların yeşiyinə girən ayı, ikinci təmsildə isə ovladıqları dovşanı bölmək üstündə bir-birilə didişən, nəticədə ovu tülküyə verən ayı və şir gülünc vəziyyətdə qalırlar. Bu təmsillər əsasında uşaqlar nəticəyə gəlirlər ki, hər bir işi əvvəl fikirləşmək, sonra isə görmək lazımdır. “İki dana”, “Aşbaz və pişik” təmsillərində sözə baxmamaq pislənilir. “İki dana” təmsilində yoldaşının sözünə baxmayan dana, “Aşbaz və pişik” təmsilində isə qoca meymunun sözünə baxmayan meymunlar tələf olurlar. Böyük bağça yaşlı uşaqlar tərbiyəçinin köməyi ilə təmsillərdən belə nəticə çıxarırlar: yaşlıların sözünə baxmayan ziyan çəkir. “Qarışqa və milçək”, “Tülkü və qurd” təmsillərində lovğalıq tənqid edilir, zəhmətə məhəbbət təbliğ olunur. Yayda xörəklərə qonub yeyən, qışda isə ac qalan milçəkdən fərqli olaraq, qarışqa yayda qış üçün azuqə toplayır, heç kəsə möhtac olmur. Şair balaca oxucularını milçək kimi lovğa, tənbəl olmamağa, qarışqa kimi işgüzar və əməksevər olmağa çağırır. “Tülkü və qurd” təmsilində də quyuya düşmüş tülkünü çıxartmaq əvəzinə, ona sözdə ürəyi yanan qurd pislənilir. Təmsildən belə nəticə çıxır ki, iş görmək tələb olunan vaxt quru söz lazım deyildir. A.Səhhətin uşaq şeirlərinin məzmunundan göründüyü kimi şerlərin bir çoxu məktəbəqədər yaşlı uşaqların tərbiyəsi üçün böyük imkanlara malikdir. Bu şeirlərdən uşaq bağçasının əsasən böyük və məktəbə hazırlıq qruplarında, qismən orta qrupda istifadə edilə bilər. Şeirlərin məzmununun qavrama prosesində qarşıya çıxan biləcək çətinliklər haqqında tərbiyəçinin əvvəlcədən düşünməsi mühüm şərtidir [2]. Bəzi şeirləri (“Yaz”, “İlk bahar”, “Qış”, “Ata və oğul”, “Bağça” və s.) oxumaqdan qabaq uşaqları gerçəkliyin bu və ya digər hadisələri ilə tanış etmək, onlara tanış olmayan sözləri izah etmək lazımdır. A.Səhhət şeirlərindən həm ətrafa bələdlik prosesində, həm oyun və məşğələlər zamanı, həm söhbət, gəzinti və ekskursiyalarda, həm də bayram və əyləncələrdə istifadə etmək mümkündür. Şeirlərin bəzilərinin bütöv və ya bir hissəsini əzbərləmək (“Cücələr”, “Quşlar”, “Ana və bala”, “Yazda”, “Bağça”), bəzilərinə tam və ya seçmə oxumaq (“Yaz”, “İlk bahar”, “Güllərin bəhşi”, “Yaz gəldi”, “Bağça” və s.), bir qismini isə oyun və məşğələlər zamanı (əsasən tərbiyəvi məzmunlu təmsilləri) uşaqlara nağıl etmək məqsədmüvafiqdir. A.Səhhət şeirlərinin əhəmiyyəti təkcə onların təlim-tərbiyə işinə kömək etməsi ilə məhdudlaşmır. Onun bir çox şeirləri uşaq psixologiyasına, uşaq marağına müvafiq yazılmış müvəffəqiyyətli uşaq əsərləri kimi bir nümunə rolunu oynayır [5]. Biz müasir yazıçı və şairlərimizi son dərəcə həssas olan uşaqlar üçün, xüsusən məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün daha çox əsərlər yazmağa çağırır və böyük rus tənqidçisi V.Q.Belinskinin məşhur sözlərini xatırlatmaq istəyirik: “Yazın, uşaqlar üçün yazın, ancaq elə yazın ki, onu yaşlılar da eyni zövq ilə oxuya bilsin və oxuyarkən xəfif bir xəyal içində öz gözəl uşaqlıq illərini yad etsinlər”.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abbas Səhhət. Əsərləri, Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2013. - 376 s.
2. Azərbaycan nəsr antologiyası: 5 cildə: XX əsrin əvvəlləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2006. c 2.
3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə. – Bakı: Öndər, 2004. - c. 2.
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, I cild, Bakı: “Lider Nəşriyyat”, 2004.
5. İsayev İ. Abbas Səhhət və xalq maarifi. B., ADPU, 2001, 157 s.
6. Литература. № 5 (95), 2018. стр. 4.